

interrogants generals quan entren al camp. Aquests solen pertànyer a dues àmplies categories: són sustancials o teòrics. Les preguntes sustancials fan referència a problemes específics en un particular tipus d'escenari i les teòriques, com indica el propi nom, solen referir-se al marc teòric en el que ens trobem i als problemes i dubtes que ens pot generar. Les dues categories estan relacionades. De fet un bon estudi qualitatiu combina una comprensió profunda de l'escenari particular estudiat amb intel·leccions teòriques generals que trascendeixen aquell tipus particular d'escenari.³

És també aquest el moment de decidir sobre la revisió bibliogràfica. En tota investigació cal estudiar sobre qualsevol precedent històric i informar-se sobre totes aquelles investigacions relacionades amb la nostra directament o indirecta, encara que el compromís amb teories i suposats a priori ha de ser mínim. Malgrat això, és important familiaritzar-se amb la literatura i els marcs teòrics pertinents abans d'entrar en la fase d'anàlisi ja que així ens ajudarà a l'hora d'elaborar conceptes i interpretar les dades.⁴

Un últim aspecte força important en el plantejament i disseny de la investigació és la selecció de l'escenari i de les posteriors negociacions per obtenir-ne l'accés. L'escenari ideal per la investigació és aquell de fàcil accés, que procura una bona relació immediata amb els informants i que permet la recollida de dades directament relacionades amb l'interés de l'investigador. Malgrat tot, és poc freqüent trobar-se amb un escenari així. Habitualment l'entrada al camp és difícil i requereix de força diligència i més paciència per part de l'investigador, que haurà de negociar continuament i de forma gradual anirà obtenint la confiança dels informants i per tant la informació que li permetrà avançar en el seu estudi.⁵

Els observadors participants generalment obtenen l'accés al camp sol·licitant el permís dels responsables. A aquestes persones se les denomina *porters*. Per tal d'aconseguir l'accés cal guanyar-se la confiança del porter i convèncer-lo de que no s'és cap amenaça i que no es malmetrà la institució de cap manera. Cal informar mínimament del que pretenem amb el nostre treball, cal donar la informació justa, ésser

³ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp. 32-33.

⁴ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp.165.

⁵ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp.36-37.

honest però escuet. Hi haurà prou amb una consideració superficial i imprecisa dels mètodes d'investigació qualitatius i de la teoria fonamentada, no és prudent proporcionar detalls ni precisar com es prendran les notes.

Un cop s'ha informat breument, és convenient subratllar que la investigació no malmetrà l'escenari i també donar certes garanties de privacitat i confidencialitat de les dades, això sol denominar-se el *pacte*.

És important pensar en el temps que ens portarà el procés d'accés al camp en el moment del disseny, ja que sinó més tard ens podem trobar amb manca de temps per a finalitzar l'observació.⁶

Antecedents, interrogants i objectius

El GREM (Grup de Recerca en Educació Moral), s'ha dedicat des dels seus inicis a treballar sobre l'educació moral i a mirar d'aplicar-la a les escoles. Intentant facilitar el tractament de temes de valors a les classes d'ètica i pensant com portar-ho a la pràctica. Arrel d'aquesta qüestió, en un primer moment es va enfocar la feina cap a la construcció de materials que aportessin diferents tècniques d'estudi dels valors. S'elaboraren manuals per a docents i alumnes per motivar i potenciar els continguts de valors a les sessions d'ètica. Després de força anys d'utilitzar els materials creats, ens trobem amb problemes a l'hora de preparar i portar a terme les sessions d'ètica. Comença a haver al GREM una preocupació intensa sobre la manera en que fem servir aquests materials, surgen dubtes sobre el mètode de treball, no acaba de quedar clara la manera com es porten a terme les tècniques utilitzades, ens adonem que a les classes no passa exactament allò que marquen els programes, trobem diferències entre allò que es diu que s'ha de fer i allò que realment es fa. Veiem que és força reduccionista limitar-se a fer servir els materials sense anar més enllà i ens plantegem com ha de ser una classe ideal d'educació moral? Què passa a una classe d'ètica o a una assemblea, ben feta? Alhora ens plantegem si existeixen diferències a l'hora de preparar i portar a terme

⁶ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp.37-45.

una classe d'ètica i una de matemàtiques o de llengua. Pensem que les classes d'ètica són en molts sentits peculiars i per tant cal preparar-les de forma diferent. Volem avançar en el nostre treball sobre l'educació moral i millorar la programació de les classes d'educació moral i també la pràctica de les mateixes. Per això, pretenem esbrinar què passa a les classes d'ètica i assemblea i quines diferències hi ha amb el què passa a les classes de matemàtiques, llengua o medi social, anant a les classes a mirar què fem i com ho fem.

En el moment en que començarem a dissenyar la nostra investigació s'inicià el treball tractant de fixar alguns objectius o problemes d'investigació, que ens facilitessin el plantejament del perquè d'aquesta recerca, que justifiquessin la intenció d'anar a observar a l'escola i que ens ajudessin a configurar mínimament el disseny de la investigació.

Per tal de respondre a aquestes qüestions ens hem plantejat un objectiu general que ens ajudarà posteriorment a anar determinant els objectius específics de la recerca. El nostre objectiu general és explicar, descriure, com es produeix el procés d'ensenyament/aprenentatge dels valors a primària, per part dels mestres i per part dels alumnes, és a dir, quins mecanismes es donen en la pràctica quotidiana de l'educació moral, quin tipus de pràctiques porten a terme els uns i els altres per tal d'ensenyar i d'aprendre, a partir de quines unitats de treball es configuren les sessions i tractar d'esbrinar si és d'una manera genuïna o de la mateixa que s'ensenyava i s'aprenia a la resta de matèries curriculars. Per tant el que hem pretès és observar directament aules de primària a on es treballin tant els valors de forma explícita com altres matèries del currículum.

Per aquest motiu és que hem portat a terme la nostra recerca en un centre escolar que treballa els valors a partir de les classes d'ètica i les assemblees de classe de forma periòdica i amb molt rigor. Parteixen d'un plantejament pedagògic que inclou els valors en l'educació que donen als seus alumnes i ho fan des de fa molts anys, en molt bones condicions i amb molta qualitat. Nosaltres volem estudiar un cas concret d'ensenyament i aprenentatge dels valors perquè és un molt bon model. Pretenem estudiar què passa en una classe d'ètica en un centre en que l'ètica es fa molt bé, per aquest motiu la volem

estudiar, perquè es fa bé, perquè té una tradició en el camp de l'ensenyament dels valors i perquè per tal d'elaborar un ideal de classe de valors cal partir d'un bon model.

Revisió bibliogràfica

Un cop determinats els objectius de la nostra recerca, calia començar la recerca bibliogràfica. L'elaboració bibliogràfica ens proporcionaria eines conceptuais per tal de poder respondre als objectius plantejats. El primer que calia fer era una revisió bibliogràfica del problema plantejat, és a dir, buscar informació sobre tots aquells estudis que poguessin tenir relació amb el nostre per tal de conèixer el punt del que partíem a nivell teòric i amb la voluntat de revisar els conceptes guia i poder començar a elaborar els conceptes claus de la nostra recerca. Per tant el que havíem de fer era d'una banda estudiar tots aquells autors que haguessin treballat amb el concepte d'unitat mínima de treball i d'altra banda revisar tots aquells treballs sobre l'educació moral que s'haguessin portat a terme anteriorment, per tal de rellegir-los i poder-ne extreure aquelles idees que compartíssim.

Així doncs, pel que fa als treballs realitzats amb anterioritat, vàrem revisar programes d'educació en valors, materials específics sobre temes transversals, propostes de treball per a diferents tipus de grups, que ens posaren en antecedents sobre el tipus de feina que es realitza a les escoles i per tant sobre allò que preteníem estudiar. De la mateixa manera durant la recerca revisarem també aquells conceptes que ens poguessin guiar cap a l'elaboració dels conceptes base de la nostra investigació, aquells que tinguessin relació amb la idea d'unitat mínima de treball. En trobarem similars com el de format instruccional i el de segments d'interactivitat que ens ajudaren en la definició dels nostres conceptes. També trobarem altres conceptes com el de tasca i activitat, però els diversos autors els entenien de maneres força diferents i per tant no els podíem assumir de la mateixa manera, encara que també ens orientaren cap el nostre objectiu. Tots aquests elements ens han ajudat a elaborar els conceptes claus de la nostra recerca, els conceptes de *tasca* i *activitat*.

Elecció de la metodologia

El nostre treball de recerca pretenia introduir-nos a l'escola per tal de viure-la des de dins, per tal de conèixer què hi passa i tractar d'entendre-ho. La metodologia que ens ofería aquesta possibilitat era l'etnografia. Donat que l'etnografia ens permet endinsar-nos als escenaris de tal manera que ens aporta dades descriptives del context educatiu, des de tots els punts de vista.

La investigació etnogràfica comença a desenvolupar-se en l'àmbit educatiu cap als anys cinquanta, apareixent el que s'anomenà antropologia educativa, que estudia la influència de la cultura en l'educació. A partir dels anys setanta l'antropologia educativa diversifica els seus temes d'estudi i mètodes. Juntament amb l'antropologia, la sociologia contribueix a desenvolupar l'etnografia a les ciències socials. En el camp de l'educació són pioners els treballs de Becker i altres i Smith i Geoffrey, que van fer servir mètodes antropològics per l'estudi dels processos de l'aula. Tots aquests estudis irrompeixen amb força a la investigació educativa a la dècada de 1970.

L'etnografia és considerada com una modalitat d'investigació de les ciències socials que sorgeix de l'antropologia cultural i la sociologia qualitativa, i s'inscriu a la família de la metodologia interpretativa/qualitativa. S'erigeix com a model alternatiu a la investigació tradicional utilitzada per els científics socials per estudiar la realitat social⁷.

L'expressió investigació etnogràfica s'utilitza com a sinònim d'investigació qualitativa, treball de camp, observació participant, etc. Es defineix com un plantejament de fer investigació naturalista, observacional, descriptiva, contextual, no limitat d'avant mà i en profunditat⁸. Quan aquest estil d'investigació s'utilitza per estudiar els fenòmens o realitat educativa es denomina etnografia educativa. Ofereix un estil d'investigació alternatiu per descriure, explicar i interpretar els fenòmens educatius que tenen lloc al context escolar⁹.

⁷ ARNAL, J., DEL RINCÓN, D., LATORRE, A.: *Investigación educativa. Fundamentos y metodologías*. Barcelona, Labor, 1992.

⁸ HAMMERSLEY, H. i ATKINSON, P. *Etnografía*. Paidós Ibérica, Barcelona, 1994.

⁹ ARNAL, J., DEL RINCÓN, D., LATORRE, A.: *Investigación educativa. Fundamentos y metodologías*. Barcelona, Labor, 1992.

Aspectes que caracteritzen l'etnografia són que la investigació etnogràfica és inductiva, els investigadors segueixen dissenys flexibles, comencen els seus estudis amb interrogants vagament formulats. L'investigador veu l'escenari i les persones en una perspectiva holística, són considerats com un tot, tenint en compte el seu context. És naturalista, interactua amb els informants d'una manera natural i no intrusiva. Tracten de comprendre les persones dins del marc de referència d'elles mateixes. L'etnògraf s'oblida de les seves creences i perspectives, veu les coses com si estiguessin passant per primera vegada. Per ell totes les persones són valuoses ja que busca una comprensió detallada de les perspectives d'altres persones. Finalment cal dir que l'etnografia és un art, el propi etnògraf va creant el seu propi mètode, segueix orientacions però no ha de ser mai esclau d'un procediment o tècnica¹⁰.

Justament aquests aspectes són els que ens han portat a fer servir l'etnografia com a mètode d'investigació, donat que la nostra idea principal era anar a l'escola, endinsar-nos a les seves aules i observar què hi passa. Ens calia fer una immersió total a les aules per tal de veure per nosaltres mateixos com es treballa, com s'ensenya i com s'aprén. Per tant, la tria de l'etnografia venia justificada en un primer moment per la voluntat d'anar a observar en directe un fenomen educatiu concret, pensem que en sabem la teoria de com es fan les classes de valors i volem veure com són en realitat. En segon lloc, l'etnografia ens permet descriure amb la màxima fidelitat el context educatiu, el paper dels seus protagonistes en el moment de l'ensenyament i aprenentatge i fer-ho amb el màxim nombre de detalls possible. En tercer lloc, ens ha permès un tractament quantitatiu de les dades que ha reforçat els resultats de tipus qualitatius.

¹⁰ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp. 15-27.

2. Obtenció de les dades

A continuació presentem el procés d'obtenció de dades que hem portat a terme durant la recerca. En primer lloc expliquem com vàrem triar l'escenari i en què consisteix aquest escenari, és a dir, què i quan observem i qui observa. En segon lloc describim el procés de preparació de l'observació per part dels observadors. En tercer lloc, presentem l'entrada al camp, com ens familiaritzem amb els protagonistes i amb l'escenari a observar, i en últim terme, com ho fem per enregistrar la informació.

OBTENCIÓ DE LES DADES
1. Selecció dels escenaris
2. Preparació dels observadors
3. Entrada al camp i establiment del rapport
4. Sistemes de registre de les dades

El que preteníem en el moment de la recollida de dades era obtenir informació per tal d'esbrinar com s'ensenyen i s'aprenen els valors a una classe d'ètica. Per això ens calia observar-ne moltes, veure com es treballa, prendre notes i descriure amb la màxima precisió tot el que allí succeïa. Per tant d'entrada només sabíem que havíem d'enregistrar tot allò que observàriem, sense perdre cap detall, per poder-ho estudiar amb molta atenció, a posteriori. Malgrat tot, teníem algunes idees prèvies al voltant de la forma en què es treballa a les aules de primària. Pensàvem en la idea de treball per tasques, petites unitats de treball, diferenciabls unes de les altres perquè tenen entitat pròpia. Tenen un contingut de treball i una metodologia determinada i sabem que quan canvia algun d'aquests factors, es canvia de tasca. També havíem treballat amb unes unitats més complexes i carregades de valor que anomenàrem activitats. Per tant, ens disposarem a recollir la màxima quantitat de dades sobre el què passa a les sessions de tutoria, pensant en el moment de recollir-les que buscàvem tasques i també activitats. Buscàvem quines tasques s'utilitzen per treballar, per ensenyar i aprendre a les classes

de tutoria. I preteníem també, poder narrar posteriorment i amb la màxima minuciositat possible, tot el que haguerem observat.

Apunts sobre l'obtenció de les dades

L'elecció del camp en el que fer la nostra recerca és un dels aspectes a tenir en compte a l'hora d'empendre un treball de camp. Cal plantejar-se diferents criteris de racionalitat a l'hora de prendre aquesta decisió, com la representativitat del camp en relació als problemes que volem estudiar, malgrat sovint en la pràctica aquest aspecte no depèn del propi investigador. Especialment si s'ha d'accedir a institucions s'hauran de demanar permisos i tenir en compte el context a l'hora de dissenyar la investigació¹¹. La negociació de l'accés no implica només entrar en una institució en el sentit de travessar-ne la porta sinó que implica travessar moltes portes que ens indiquen el camí cap al cor d'una cultura¹². És doncs molt important prendre molta atenció en aquest moment. Un bon treball de camp ha de negociar de forma adient l'accés al context. Si no és així, s'originen problemes amb la qualitat de les dades i l'ètica de la investigació. L'interés de l'investigador ha de ser tenir accés a la major quantitat de dades possible i per això cal tractar de fer convergir els propis interessos amb els de la comunitat en la que volem treballar. Per tal de que l'accés funcioni correctament cal tenir en compte dos aspectes, d'una banda els individus estudiats han d'estar informats d'allò que pretenem amb la nostra investigació i d'altra cal que estiguin protegits davant qualsevol risc, cal assegurar la confidencialitat de tota la informació obtinguda per tal que ens donin la seva confiança¹³. És fonamental que la relació que s'estableixi amb els informants estigui basada en les bones maneres i en la confiança mútua. Per això és bo deixar clares les nostres intencions des del principi. La manera en què volem obtenir la informació, ja sigui a través d'entrevistes, d'observació directa o altres i que pactem com ho farem.

¹¹ VELASCO, H. i DIAZ DE LA RADA, A.: *La lógica de la investigación etnográfica*. Ed. Trotta, Madrid, 1997, pp.89-134.

¹² WOODS, P.: *La escuela por dentro. La etnografía en la investigación educativa*. Paidós, Barcelona, 1987, p39.

¹³ WITTROCK, M.C. (Comp.): *La investigación de la enseñanza, II. Métodos cualitativos y de observación*. Paidós educador, Barcelona, 1997, pp.250.

Un cop l'investigador ha accedit al context i s'ha guanyat la confiança dels "nadius" cal que estigui alerta de no perdre-la. Per això durant l'observació tractarà de no interferir en els diferents grups i mantenir cert distanciament amb vistes a conservar l'objectivitat en les seves anotacions. L'investigador només ha de desenvolupar el paper d'investigador i observar situacions d'interés en tant que tal; per exemple, una lliçó des del fons de l'aula, una assemblea d'escola des del fons de la sala o una estona d'esbarjo des de fora. Teòricament l'investigador ha de ser aliè a aquests processos, i adoptar tècniques com la de la "mosca a la paret" per observar les coses tal com succeeixen, naturalment, amb la menor interferència possible de la seva presència. Malgrat això, és pràcticament impossible no exercir cap influència sobre la situació que s'observa, en particular en àrees especialment sensibles com són les aules de les escoles¹⁴.

Sobre com registrar les observacions, cal comentar en primer lloc la importància de les notes de camp. Les notes són els apunts que es realitzen durant el dia, més o menys detallats, per a refrescar-nos la memòria en una posterior elaboració. També sovint cal prendre notes directament, al estil dels periodistes. La manera en que cada investigador porta les seves notes és molt personal, es poden utilitzar quadernets de tapes dures, fulls que es van organitzant en carpetes o altres mètodes, la qüestió és mantenir la informació ordenada i ben classificada. Un altre sistema de recollir dades pot ser realitzant fotografies, ja que ens ajudaran a millorar l'establiment de relació entre les dades escrites i allò que pretenem explicar, les fotografies no narren per sí mateixes però contribueixen a mantenir viva la nostra memòria¹⁵. Cal tenir en compte, però, que s'ha d'obtenir l'autorització explícita del subjectes investigats o d'aquells que s'en fan responsables i assegurar en tot moment la confidencialitat de les imatges.

Altres sistemes utilitzats serien les gravacions de vídeo i àudio, que ens proporcionen informació exacte a tot el que veiem i pot ser molt útil en algun tipus d'estudis però no necessària en general. En qualsevol cas cal tenir en compte que en la recerca etnogràfica el principal instrument d'investigació és l'etnògraf i per tant hauria

¹⁴ WOODS, P. *La escuela por dentro. La etnografía en la investigación educativa*. Paidós, Barcelona, 1987, p52.

¹⁵ WOODS, P. *La escuela por dentro. La etnografía en la investigación educativa*. Paidós, Barcelona, 1987, pp56-64

de quedar clar que qualsevol forma de gravació sonora o visual, o de registre fotogràfic no poden reemplaçar a l'observador i a les seves notes de camp¹⁶.

En les investigacions qualitatives el disseny de la investigació és flexible, sovint es comença amb un escenari i a mida que es va coneixent es van ampliant els escenaris. Cal tenir en compte, però, que s'han de marcar uns límits a la investigació tant pel que fa al temps com pel que fa al nombre d'escenaris a observar. Marcar uns límits dependrà de l'interès de la investigació i sovint de les possibilitats de la mateixa, el que cal tenir clar és que l'important és comprendre allò que abans no es comprenia i per tant en el moment que es té informació suficient cal finalitzar l'observació.

Sovint els observadors participants no troben mai el moment de completar els seus estudis i per tant abandonar el camp. Sempre queda alguna sessió per observar, algú amb qui parlar, alguna àrea per abordar. Però sovint arriba un moment en que la informació que s'enregistra ja no ens aporta res, és el moment de deixar el camp.

Cal pensar que els investigadors passen molt de temps en alguns escenaris i deixar-los pot ser personalment difícil. S'estableixen bones relacions amb els informants, sovint amistats duradores i per això és difícil marcar una data final. Malgrat tot cal concloure les investigacions quedant en bons termes amb els informants i deixant la porta oberta a futurs contactes.

Malgrat les dificultats que pot representar per a la majoria d'observadors donar per finalitzada la recollida de notes i retirar-se del camp, cal dir que a nosaltres no ens ha costat trobar el moment d'acabar, a nivell professional, perquè ja teníem establert de forma prèvia la quantitat de sessions a observar per tal de tenir dades suficients per realitzar l'estudi i per a que aquest fos vàlid i fiable. Sabíem que calia observar el mateix nombre de sessions d'ètica que de les matèries curriculars, matemàtiques, català i medi social. Donat que l'ètica la vàrem observar primer, ens vam marcar un nombre de sessions similar a les que havíem recollit i dividirem un curs escolar en tres horaris diferents, un per trimestre, per tal d'aprofitar el temps al màxim. Cal mencionar, però, que a nivell personal costa donar per finalitzada la relació que has establert amb totes les mestres, el director, els alumnes i personal de l'escola i que en tot cas el fet que el

¹⁶ HAMMERSLEY, H. i ATKINSON, P.: *Etnografia*. Paidós Ibérica, Barcelona, 1994, pp.162-178

final del curs coincideixi amb el final de l'observació i les conseqüents vacances ajuden en la separació.

Selecció dels escenaris

Què observem?

L'elecció de l'escenari partia de criteris clars. Volíem estudiar un centre escolar en el que es treballés l'educació en valors d'una forma seriosa i consistent. Coneixíem l'escola Sant Miquel de Cornellà de Llobregat, sabíem que els avala una llarga tradició de treball al voltant del tema dels valors, que es basa en els principis de l'educació democràtica i treballa molt la relació entre els nois i noies i els seus iguals, entre aquests i els mestres, l'escola com a comunitat democràtica i ha fet una opció molt forta per tal d'educar als seus alumnes en valors a través de totes les matèries i en especial de la classe d'ètica i l'assemblea. Per tant ens ofería la possibilitat d'observar situacions específiques d'aprenentatge dels valors, però també al mateix temps, situacions ideals de treball dels valors, fet poc freqüent en els centres escolars actuals. A l'escola Sant Miquel es treballen els valors de forma concreta, a partir d'un espai fix en l'horari setmanal, fet que ens facilitaria l'observació. A més a més calia tenir en compte que dos membres del grup ja la coneixien i treballaven amb ells feia anys, això ens facilitaria el contacte amb l'escola i engrescar-los per col.laborar amb nosaltres i tirar endavant el projecte.

Donades les circumstàncies d'idoneïtat del centre per ser objecte de la nostra recerca, decidirem fer un estudi de cas únic. No preteníem fer un estudi comparatiu de centres educatius ni tampoc un estudi sociològic sobre les maneres de fer en l'educació moral, sinó estudiar una escola en la que l'ètica i altres aspectes de l'educació en valors funcionen bé, un cas únic. Observar amb deteniment l'escola Sant Miquel perquè pensem que és un bon model, un cas paradigmàtic en el seu tracte del valors, un model transferible. Ens sembla que és un model generalitzable donada la seva qualitat i que fins i tot pot ser exportat per altres escoles que tinguin una voluntat de tractar els valors a l'escola de forma similar. Cal dir que els resultats que n'hem obtingut, sobretot a

nivell quantitatiu, són interessants per al propi centre, no per generalitzar-los, ja que entenem que és un cas únic.

Un cop presa la decisió ens vàrem posar en contacte amb el director de l'escola Sant Miquel per demanar-li la seva col.laboració en el nostre treball d'investigació. Ell va accedir i començàrem a treballar la manera de com entrar al camp. Amb el director de l'escola vàrem comentar les nostres intencions d'observació de les aules de primària en les estones de tutoria i en algunes matèries del currículum com medi social, matemàtiques i llengua catalana. Ell ens va concedir la possibilitat de fer-ho durant el següent curs escolar i ens va facilitar l'entrada al centre fent de pont entre nosaltres i els mestres. Ens posar en contacte amb el professorat de primària, amb qui hauríem de treballar directament.

Hauríem de tornar a posar en antecedents del nostre treball al claustre de primària. En una reunió inicial del curs se'ls explicà què pretenia a grans trets el nostre treball i què implicava a les aules la nostra observació tractant que no se sentissin embaïts i donant l'opció de participar en allò que els ajudés o facilités la feina, sobretot en el camp dels valors, que és el nostre.

Després de la negociació pertinent arribarem a un acord. Aniríem a observar l'hora de tutoria. Tots els cursos del cicle mitjà i superior de primària treballen de forma similar la tutoria. Quinzenalment fan ètica i assemblea, malgrat no és fix i estricte el repartiment, sovint està repartit segons les necessitats del grup. A més els observadors participarien, de forma diferent en cada cas, en les estones dedicades al treball específic dels valors, l'ètica. Posteriorment es realitzarien diferents reunions per tal d'anar fixant els continguts a treballar i la manera de fer-ho, en cada aula.

També havíem previst observar classes d'altres matèries del currículum per tal de poder comparar les unitats mínimes de treball que s'utilitzen per ensenyar i aprendre i així poder establir si els valors s'ensenyen d'una manera especial o de la mateixa manera que la resta de continguts curriculars. Així doncs, també vàrem parlar amb els mestres de cicle mitjà i superior de primària per tal de conèixer els horaris en que treballarien les matemàtiques, el medi social i la llengua catalana i d'aquesta manera poder organitzar els horaris d'observació.

Classes observades i hores d'observació

A continuació presentem els grups observats i els horaris en els que els observàvem. En quant a l'observació de la tutoria, la realitzaren set observadors, quatre dels quals anaven a l'escola els divendres a la tarda de 15 a 16'30hs i observaven les classes de cicle mitjà, és a dir, a 3erA, 3erB, 4rtA i 4rtB. Una altra observadora estava a les aules de cinquè els dimarts al matí, 5èA de 9 a 10hs i 5èB de 10 a 11hs. Finalment, dues observadores més anaven a les aules de sisè els dijous a la tarda, una de 15 a 15'45hs i l'altra de 15'45 a 16'30hs.

Presentem un quadre resum de la distribució dels observadors:

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres
9'00		TUTORIA 5èA			
10'00		TUTORIA 5èB			
11'00	PATI	PATI	PATI	PATI	PATI
11'30					
12'30	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR
15'00				TUTORIA 6èA	TUTORIA 3erA TUTORIA 3erB
15'45 16'30				TUTORIA 6èB	TUTORIA 4rtA TUTORIA 4rtB

L'observació de les altres matèries curriculars, va ser una mica diferent. En primer lloc només hi va haver una observadora, que s'aniria movent de classe en classe i per tant calia quadrar els horaris dels diferents cursos amb la quantitat de sessions que preteníem observar, donat que les àrees curriculars observades es donaven en horaris diferents en els quatre cursos a observar. Volíem observar tots els cursos del cicle mitjà i superior de primària en tres matèries curriculars, medi social, matemàtiques i llengua catalana. Per això, vàrem contactar de nou amb les mestres de Primària. En una primera entrevista amb les mestres dels cicles mitjà i superior de Primària vàrem exposar la feina a fer i vàrem parlar sobre els possibles horaris que encara no eren definitius i

quedarem per pactar els horaris al mes de setembre. Durant aquest mes la cap d'estudis de l'escola ens facilità els horaris del cicle mitjà i superior de primària i amb ells tractaríem de fer-nos un horari d'observació que tractés d'aprofitar al màxim el temps a l'escola i que a l'hora ens permetés la posterior ordenació de la informació recollida. S'organitzaren tres horaris, un per a cada trimestre del curs escolar, en els que es començaria amb tres dies al matí d'observació en el primer trimestre, tres matins i una tarda en el segon trimestre i quatre matins i tres tardes en el tercer trimestre. En una segona trobada amb les mestres els vam presentar els horaris de l'observació i vam acabar de concretar aspectes pendents.

A continuació s'exposen els horais realitzats durant tot el curs, que s'han distribuït de forma trimestral per tal de poder optar a l'observació de més cursos i més variació de mestres en les matèries observades.

1er trimestre

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres
9'00	Català 3er.		Matemàtiques 4rt.	Matemàtiques 4rt.	Matemàtiques 4rt.
10'00	Medi 4rt.		Socials 6è.	Medi 4rt.	
11'00		PATI	PATI	PATI	PATI
11'30			Medi 4rt.	Català 3er.	Català 3er.
12'30	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR
15'00				Socials 6è.	
15'45					
16'30					

2on trimestre

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres
9'00		Català 5è.	Socials 5è.	Català 5è.	Matemàtiques 6è.
10'00	Català 5è.	Matemàtiques 6è.	Matemàtiques 6è.		Medi 3er.
11'00	PATI	PATI	PATI	PATI	PATI
11'30			Català 6è.	Socials 5è.	Català 6è.
12'30	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR
15'00			Medi 3er.		
15'45					
16'30					

3er trimestre

	Dilluns	<u>Dimarts</u>	Dimecres	Dijous	Divendres
9'00	Matemàtiques 5è	Català 4rt.	Socials 5è.		Català 4rt.
10'00	Matemàtiques 3r	Medi 3er.	Matemàtiques 3er	Medi 4rt.	Matemàtiques 3er.
11'00	PATI	PATI	PATI	PATI	PATI
11'30			Matemàtiques 5è.	Socials 5è.	
12'30	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR	DINAR
15'00	Matemàtiques 4rt.		Matemàtiques 4rt.		
15'45	Català 4rt.		Català 4rt.		
16'30					

Qui observa

Pel que fa a l'observació de l'espai de tutoria, per tal de poder tenir un nombre d'observacions significatiu durant un curs escolar i donat que la majoria dels cursos tenien la tutoria a la mateixa hora i dia de la setmana, vam haver de menester set observadors, un per grup a excepció d'un curs en que la mateixa observadora estava als

dos grups, donat que a l'escola hi ha dues línies per curs i assistiríem a quatre cursos, tercer, quart, cinquè i sisè de primària.

Les persones que varen col.laborar fent d'observadors formaven part del grup de seminaris setmanal del GREM que es reuneix per tal de parlar i tractar temes relacionats amb l'educació moral i l'escola. La gran majoria eren estudiants de pedagogia o psicopedagogia o acabats de llicenciar i també algun professor del departament de Teoria i Història de l'Educació.

Respecte al l'observació de les matèries curriculars, una observadora, la investigadora principal, faria tota l'observació, fent tres horaris diferents al llarg dels tres trimestres d'un curs escolar.

Preparació dels observadors

Un cop s'havia acordat els grups a observar amb les mestres de primària, calia començar la preparació de l'observació. Els observadors havien de ser preparats per a dues feines, en primer lloc per descriure amb precisió què passa en una aula de primària quan es treballen els valors i en segon lloc per trossejar la informació recollida en parts, és a dir, per poder identificar les diferents unitats mínimes de treball observades durant cada sessió. Per tal d'iniciar la preparació de l'observació, era necessari estudiar com observar les sessions de tutoria i entrenar als observadors per tal de que tots recollissin les dades de la mateixa manera. En primer lloc distribuiríem els observadors en les diferents aules, vuit en total, i els convocaríem a una primera reunió, en la que els informaríem de la feina a fer i com fer-la.

El grup investigador treballa sobre com i què observar i com recollir la informació, es treballen diferents autors que ens puguin guiar en la recollida d'informació i d'aquest treball sorgeix la necessitat de crear una pauta de recollida de la informació observada, que ens faciliti el fet concret de recollir la informació, però també l'emmagatzematge i classificació que pugui facilitar el posterior buidatge. Aquesta pauta serà anomenada fitxa d'observació i es farà servir posteriorment a cada sessió observada per a reflexar la informació recollida. La concreció d'una pauta

d'observació serà prèvia a la mateixa, malgrat s'acabarà de perfeccionar durant les primeres sessions d'observació.

El que es pretenia amb la pauta d'observació era organitzar la informació recollida durant cada sessió en forma de notes. Anar disgregant les dades enregistrades i d'aquesta manera anar trobant diferents unitats mínimes de treball -que nosaltres anomenem tasques- i anar-les definint. Una altra pretensió era descriure amb la màxima fidelitat què es fa en una classe d'ètica o en una assemblea de grup.

En diferents reunions amb el personal investigador, vàrem reflexionar sobre el sentit de la pauta d'observació i començàrem a treballar sobre els aspectes més teòrics, és a dir, hàviem de pensar com s'ensenyava l'educació moral per tal de poder-la analitzar i com fer-ho. Partint de les reflexions ja comentades arribàrem als aspectes que ens interessava recollir en la nostra observació, vàrem decidir que hauria de comptar amb un resum sobre el que ha succeït durant la sessió, un llistat dels diferents moments de treball o tasques observats en la sessió, una explicació a fons d'aquests moments i un apartat final que aglutinaria comentaris diversos de caire subjectiu sobre la mateixa sessió, dubtes, preguntes, impresions dels observadors i altres aspectes rellevants per a comentar en les reunions setmanals del grup investigador. La fitxa d'observació també hauria de contenir altres aspectes de caire formal però no menys importants com tota aquella informació objectiva i necessària que ens ajudaria a classificar-les, és a dir, curs que s'observa, mestra que dirigeix la sessió, data i nombre de la sessió observada i nom de l'observador que realitza l'observació, i també sobre la temàtica i continguts de la sessió i els materials utilitzats.

Tots aquests aspectes els vam anar treballant, modificant, rectificant al llarg dels primers dies d'observació per tal de trobar la forma de registrar tots aquells aspectes que es donen a les classes i que són necessaris per a obtenir la informació de millor qualitat possible i que ens facilitarà el posterior anàlisi.

Un cop vàrem tenir el primer model convocàrem als observadors que col·laborarien en la recerca per tal de presentar l'entrenament per a l'observació. Inicialment i amb caire introductori se'ls explicaren els objectius de la recerca i de l'observació que durien a terme. Posteriorment s'inicià l'entrenament que constaria de dos moments. Un primer moment en que es presentaren els aspectes teòrics de

l'observació, què i com observar. I un segon moment en que es donarien a conèixer els criteris d'observació, és a dir, es descriuria la fitxa d'observació i se'ls explicaria com fer-la servir. Finalment i per tal d'involucrar-los al màxim en el procés d'observació se'ls demanaria la seva col.laboració per tal de millorar la primera proposta de la fitxa i poder construir de forma conjunta el model definitiu. També se'ls informà que la farien servir en les primeres sessions de tutoria observades i l'haurien de retornar al grup investigador amb dubtes, suggeriments, aclariments, i tot allò que ajudés a fer-la més entenedora, fàcil d'utilitzar i que aconseguís l'unificació dels criteris de selecció i redacció de la informació. A partir d'aquest moment s'utilitzà un primer model que es modificaria tant com fos necessari en trobades posteriors a partir de la investigació/acció, és a dir, alhora que fèiem d'observadors i explicàvem i registràvem allò que succeïa a les classes, també vam anar corregint la nostra manera de fer, la manera d'enregistrar i d'observar i per tant també vam anar variant la pauta fins a trobar-ne una que s'adaptés a les nostres necessitats i es convertís en el model de fitxa d'observació definitiu, amb el que tots els observadors s'identifiquessin i que tots l'entenguessin de la mateixa manera.

El procés d'entrenament ha estat:

- Reunió inicial: explicació de la fitxa de recollida d'informació, pas per pas i mostra d'exemples per tal de que s'observi com realitzar el registre.
- Elaboració per part dels observadors de fitxes-prova
- Reunió amb tots els col.laboradors per tal d'expressar les dificultats i problemes a l'hora d'omplir la fitxa i tractar de resoldre aquests problemes.
- Elaboració de fitxes d'observació de situacions reals
- Reunió amb tots els col.laboradors per tal de comentar algun problema i per tal d'unificar criteris. Entrega d'una fitxa mostra, en quant a la forma.

Des d'aquell moment s'anirien recollint setmanalment les fitxes d'observació de tots els observadors durant tot el curs escolar, en doble format, en paper i en diskette per tal de poder organitzar la informació i no patir possibles pèrdues. Cal dir que es va recomenar a tots els observadors que triguessin el mínim temps entre les sessions

d'observació i la realització de la fitxa ja que aquest fet també ajuda a que les dades siguin més fiables.

Entrada al camp i establiment del rapport

Els observadors entren al camp amb la idea d'establir relacions obertes amb els informants. Els primers dies, el que s'ha anomenat el període d'adaptació, cal fer un esforç per a que tots se sentin còmodes, tant les persones a les que s'observarà com el mateix observador. També és necessari fer oblidar el possible intrusisme que pot significar la investigació i l'observació en si mateixa i poder anar aprenent com actuar de forma adient en cada situació. Durant aquest període inicial la recol·lecció de dades passa a segon terme, per així poder conèixer bé l'escenari i les persones que en formen part. Malgrat el porter ens hagi facilitat l'accés, és probable que altres membres de l'escola puguin rebutjar la nostra presència¹⁷. A mesura que passin els dies l'observador s'anirà sentint millor, més còmode i anirà adaptant-se a la seva nova situació, per a la que requerirà grans dots per a les relacions socials i també de memòria, per a poder anar enregistrant tot allò que li interessi per el seu estudi.

En el procés d'entrada al camp s'ha d'incloure la negociació del propi rol, és a dir, s'ha d'especificar què, quan i a qui observar, malgrat no serà una negociació estàtica donat que al llarg de l'observació s'anirà modificant. Però s'ha d'establir un equilibri entre la realització de la investigació tal com un ho considera adient i l'acompanyament als informants en benefici del rapport. En aquesta negociació se solen donar molt sovint dos tipus de problemes. En primer lloc, és molt probable veure's forçat a realitzar rols que ens destorben en el procés de realització de la investigació i en segon lloc, sovint es troben amb que se'ls indica què i quan observar¹⁸. És recomenable tractar de resistir-se a els intents dels informants a controlar la nostra investigació. Després de varies setmanes de treball sol aconseguir-se algun grau de rapport que

¹⁷ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp. 51-53.

¹⁸ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp. 53-54.

facilitarà l'accés a més persones i llocs i per tant ens donarà també més llibertat de moviment.

Pel que fa al grup de set observadors de l'espai de tutoria, l'entrada al camp es va fer d'una forma molt suau. Donat que només s'observava una hora a la setmana i que a més a més s'havien fet reunions prèvies amb les mestres del cicle i amb les tutores dels grups en els que observariem. El grup d'observadors entrava a l'escola en bloc i per tant podien compartir les pors que anessin sorgint i acostumar-se al centre i a les mestres amb la tranquil·litat d'haver d'anar només un dia i de poder parlar-ne després a les reunions setmanals del grup.

En quant a l'entrada de l'observadora de les matèries curriculars, els primers dies de contacte amb l'escola van ser molt freds, les trobades que feia van ser molt formals. Vaig parlar amb el director per establir els espais possibles de l'observació, em vaig reunir amb les mestres per pactar els horaris de l'observació. Entrava i sortia de l'escola com si fos una visitant i s'em feia difícil pensar que aquell seria el meu espai durant un temps. Quan van començar les classes, jo també vaig començar la meua feina d'observació. Durant uns quants dies em sentia molt fora de lloc perquè d'una banda les mestres no acabaven d'entendre què era el que jo observava, d'altra els alumnes no paraven de preguntar-me què feia i em feia l'efecte de que em miraven tota l'estona sense fer cas al que deia la mestra. Tampoc sabia on col·locar-me per passar desapercebuda, però poc a poc i sense adonar-me'n la situació es va anar normalitzant, va començar a ser habitual per als alumnes veure'm a classe i per tant van deixar de mirar-me. En aquell moment va ser quan vaig començar a escriure les meves notes amb més comoditat i soltura i a percebre tot allò que passava a la classe sense cap distracció.

L'establiment del rapport és la meta de tot investigador i significa comunicar la simpatia cap als informants i que aquests l'acceptin com sincera, aconseguir que s'obrin i manifestin els seus sentiments, ser vist com una persona inobjectable i compartir el món simbòlic dels informants, el seu llenguatge i les seves perspectives. El rapport apareix de forma molt lenta, com en qualsevol nova relació, però a més a més és molt fràgil i pot perdre's en qualsevol moment.

Per poder aconseguir el rapport cal acomodar-se a les rutines i maneres de fer dels informants, establir punts en comú, ajudar a la gent amb la que es conviu durant la

investigació, interessar-se per allò que la gent vol explicar, ésser humil, crear un ambient de confiança, mostrar que s'és una persona de cert valor i integritat. En resum, aconseguir l'ingrés, despertar l'interés dels altres per l'estudi, aliviar les seves aprensions, autodesplegar-se com a investigador competent i digne de confiança¹⁹.

A la primera fase de l'observació, l'establiment de relació amb les tutores dels grups que observava no va ser massa complicada donat que les primeres reunions de presa de contacte i de detecció de necessitats dels grups les vàrem fer els set observadors de manera conjunta i per tant no em vaig trobar sola en cap moment. Aquestes reunions ens facilitaren la coneixença de les mestres amb les que hauríem de treballar i a elles els va representar la possibilitat de conèixer-nos abans d'entrar a observar a l'aula, fet que facilità la situació.

A la segona fase de l'observació, la de les matèries curriculars, durant els primers mesos d'observació s'em feia difícil parlar amb les mestres de l'escola si no era per demanar alguna cosa referent al meu treball i em costava molt perquè sempre semblava que m'havien de fer un favor o que no tenien gaire temps. Però poc a poc vaig anar connectant amb elles. A les hores d'esbarjo, enlloc de quedar-me en una aula revisant notes i apunts, baixava al pati a esmorzar i m'estava amb elles. En aquelles estones no solien parlar de l'escola si no d'altres coses i per tant m'era més fàcil formar part de les converses. A partir d'aquestes estones i d'altres similars al menjador vaig començar a tenir més confiança amb elles i per tant a estar més a gust en les seves classes. Les relacions també van millorar quan les vaig començar a ajudar en petites feines de la classe, en la decoració de Nadal, la confecció de disfresses per Carnestoltes i altres col·laboracions que van fer que les mestres em veiessin semblant a elles i no com un element controlador.

És necessari passar el màxim desapercbut possible mentre l'observador està a l'aula, "fondre's amb l'escenari", ser-ne un moble més, per tal de no alterar la quotidianitat i la normalitat del mateix. Si es tracta d'una classe, al final de tot a on no ens vegi ningú. Un cop situat, cal estar molt atent a tot allò que succeeix, allò que l'observador veu, escolta i experimenta en persona, no té substitut real.

¹⁹ WOODS, P.: *La escuela por dentro*. Barcelona, Paidós, 1987, p.45.

Durant la meua estada d'observadora a l'escola, vaig ocupar molts espais diferents a les aules. En un principi sempre intentava buscar un racó al final de l'aula per tal de molestar al mínim, però no sempre era possible. Les aules estan organitzades de manera que no hi ha cap espai central i per tant sovint començava estant en un espai on no em veia ningú però degut al moviment de la mestra o dels alumnes acabava estant al mig. També cal tenir en compte que a les aules de cicle mitjà les taules solien estar sempre organitzades en grups i era fàcil trobar-se sense cap cadira disponible i en canvi que hi hagués algun buit en algun grup i aleshores acabava seient amb els alumnes. De fet, depenent de l'aula, de la mestra, de l'edat dels alumnes i sovint, de la matèria de treball, m'havia de col·locar en un lloc o altre i tractar de no molestar. Cal dir que els alumnes em van integrar ràpidament com a un element més de l'aula i vaig acabar per no ser cap motiu de distracció.

Un cop col·locada, treia la meua llibreta de notes i tractava d'apuntar tot allò que succeïa, fil per randa, per després poder treballar amb la màxima fidelitat possible. Sovint, al finalitzar les sessions, parlava amb les mestres per demanar la referència dels materials utilitzats, alguna explicació per algun comportament o simplement per comentar com havia anat.

Sistemes de registre de les dades

Com a mètode d'investigació analític, l'observació participant depèn del registre de notes de camp completes, amb la màxima precisió i detall. S'han de prendre després de cada observació, deixant el mínim de temps entre l'observació i l'escriptura de les notes. L'observador ha d'estar preparat mentalment per a observar i retenir el màxim d'informació que a mida que avanci l'investigació aprendrà a destriar. Amb les notes de camp s'ha de procurar registrar al paper tot el que es pot recordar sobre la situació observada. Malgrat tot, sovint s'ha posat en dubte la capacitat de recordar amb precisió tot allò que ha passat a l'escenari durant l'observació²⁰ i alguns investigadors han fet

²⁰ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, p.79.

servir la presa de notes a l'escenari i altres estratègies per ajudar la memòria com poden ser les gravacions en cintes d'àudio o de vídeo i les fotografies. Les fotografies poden accelerar la relació, comprometre la gent en la investigació i oferir anècdotes i col·leccions de dades, amb el que s'imprimeix velocitat als processos, a vegades molt llargs, de construcció de les relacions de treball de camp i de localització d'informants de confiança. Per suposat, les fotografies no narren per si mateixes, però contribueixen a una "memòria viva"²¹. Taylor i Bogdan diuen que els investigadors s'haurien d'abstenir de gravar i prendre notes al camp com a mínim fins que s'hagin desenvolupat una idea de l'escenari i puguin entendre els efectes de l'enregistrament en els informants.

En el nostre cas, vàrem seguir un aprenentatge a l'hora de prendre notes i escriure els diaris. En la primera fase de l'observació tractàvem d'enregistrar la informació en forma de notes curtes durant la mateixa observació i posteriorment, deixant passar el mínim de temps possible, reescriïem les notes i redactàvem la fitxa de recollida de dades en la que la informació estava ordenada i estructurada segons les necessitats de la investigació. Durant la segona fase d'observació, i partint de l'experiència adquirida a la primera fase, preniem notes molt més extenses en el mateix escenari, però en una llibreta en que tan sols escrivíem a la plana de la dreta, deixant l'esquerra en blanc per afegir informació a posteriori i per poder començar a fer anotacions de tipus analític.

Respecte les fotografies, cal dir que proporcionen una informació de molta importància, ja que ajuden a clarificar els conceptes descrits posteriorment a la recollida, donen pistes sobre les situacions descrites i ens faciliten el fet de situar-nos a l'escenari real. Pel que fa a la recollida d'imatges en el camp, cal dir que hem tractat de fer-ho amb el màxim de respecte i de discreció possible. Vàrem esperar al segon i tercer trimestre per recollir la majoria d'imatges perquè en aquell moment els alumnes i mestres observats ja havien assumit la nostra presència a l'aula i per tant ja no significaria una gran alteració de l'ordre en les diferents classes i realment va ser així, els primers dies de portar la càmera fotogràfica els nens i nenes preguntaven, però després ja ni tant sols es fixaven en el moment de fer les fotografies.

²¹ WOODS, P.: *La escuela por dentro*. Barcelona, Paidós, 1987, p.57.

Cada investigador desenvolupa la seva manera de redactar les notes de camp. Malgrat això, cal que les notes ens permetin una fàcil recuperació de les dades i la fragmentació dels temes.

Taylor i Bogdan²² suggereixen seguir uns passos en concret, com començar les notes amb un encapçalament on consti la data, el moment i lloc de l'observació i el dia i el moment del registre escrit. També recomanen deixar amplis marges en la redacció de les notes per a poder anar afegint comentaris a posteriori, i codificar les notes a l'etapa de l'anàlisi. És bo escriure frases curtes, amb punts i a part, utilitzar les cometes per escriure comentaris realitzats per els protagonistes de l'observació. Cal utilitzar pseudònims per al nom de les persones que apareixen relacionades. I per últim, i per seguretat, cal guardar diferents còpies de les notes.

Les notes no han d'incloure només descripcions del que passa a l'escenari sinó també comentaris subjectius de l'observador al voltant de sentiments, interpretacions, intuïcions i àrees futures d'investigació. I cal marcar-los de formes diferenciades per tal de no confondre'ls amb les descripcions.

Els observadors participants han de registrar la seva conducta al camp, donat que estan formant part del context que s'observa. A més a més, registrar i analitzar les pròpies accions ajuda a passar revista a les tàctiques de camp o a desenvolupar altres de noves.²³

Al redactar les notes, cal esforçar-se per descriure l'escenari i les activitats amb detalls suficients com per poder-se fer una imatge mental de la situació. Una descripció detallada de l'escenari i de la posició de les persones en el mateix proporciona importants aprehensions sobre la naturalesa de les activitats dels participants, les seves pautes d'interacció, les seves perspectives i modes de presentar-se davant dels altres²⁴.

En la nostra tasca d'observació hem utilitzat diferents recursos per a recollir informació, com són la recollida de notes en el camp, un fitxa d'organització de la informació recollida i fotografies. En primer lloc, cal dir que durant l'observació hem

²² TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, pp. 81-82.

²³ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, p.89.

²⁴ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, p.85.

recollit notes al mateix escenari amb molta freqüència i creiem que no ha estat cap impediment ni cap molèstia per als alumnes ni per les mestres, un cop acostumats a la nostra presència. Aquestes notes es recollien en una llibreta, sempre escrivint a la plana de la dreta i deixant l'esquerra per a la posterior anàlisi. Es tractava d'escriure el màxim d'informació possible al voltant del que succeïa a cada sessió observada. Què feia la mestra, què feien els alumnes, com estaven col·locats, quan i com intervenien, quina durada tenien les activitats, és a dir, tot allò que ens pogués servir després per a entendre què passa en una classe on s'ensenyen i s'aprenen valors.

En segon lloc, també utilitzàrem una pauta per organitzar la informació recollida a les aules, per tal de que els set observadors recollissin de la mateixa manera la informació i així s'ens facilités la feina d'anàlisi i detecció de tasques i el posterior emmagatzematge. A continuació presentem els apartats que contenia la fitxa que vàrem fer servir els set observadors.

- Dades identificatives (nom de l'escola, curs, mestra, data, observador i si estava o no enregistrada)
- Tipus de sessió (classe d'ètica o assemblea)
- Material usat i lliçó
- Resum
- Temàtica i continguts
- Unitat didàctica on que s'inscriu la sessió
- Activitats de la sessió
- Tasques (anomenar-les totes)
- Descripció de les tasques (descriure breument totes les tasques indicant els aspectes més rellevants)
- Dificultats, errors, encerts i interrogants
- Autoreflexió

Un cop elaborada la pauta, ens vàrem plantejar com podíem detectar tots els observadors de la mateixa manera les tasques. Treballarem durant varies trobades per tal de resoldre aquest dubte i com a conclusió va sorgir les dues condicions que determinen quina és la durada d'una tasca, és a dir, que ens ajuden a saber quan comença i quan acaba una tasca. Són les següents:

* Com es reconeix i quins aspectes descriuen una tasca?

- + Per el que es fa: - Format instruccional: inclou el comportament dels alumnes (allò que fan), el comportament dels mestres (allò que fan) i el que fan tots conjuntament, interaccions entre alumnes, ...
- + Per el contingut que es treballa: partint dels tipus bàsics de continguts (fets i conceptes, procediments i actituds, valors i normes) veure com es tracten en educació moral.

En tercer lloc, hem utilitzat les fotografies. Durant la segona part de l'observació, quan ja tots els participants havien integrat la nostra presència a les aules, en diferents sessions d'observació i sempre amb la màxima discreció possible, vàrem realitzar fotografies de tots aquells moments que descriuríem, per tal d'afiançar les nostres descripcions dels escenaris i de les tasques que hem descrit. La imatge ajuda al lector a fer una correcta interpretació d'allò que llegeix i que no sempre és prou exacte i definitiu. I ens han ajudat a nosaltres a recordar amb exactitud petits detalls que s'obliden o passen desapercebuts amb facilitat.

Els resultats en quant a assistència i realització de fitxes d'observació en el conjunt de grups i cursos ha estat de 164 fitxes realitzades de les quals 87 són classes d'ètica i 77 d'assemblees.

El nombre de sessions observades per grups és:

	Ètica	Assemblea
3erA	13	13
3erB	13	10
4rtA	7	18
4rtB	8	10
5èA	12	5
5èB	12	5
6èA	9	6
6èB	13	10
	87	77

En quant a les notes preses a l'escenari, hem recollit sis diaris, repartits per matèries, és a dir, que en tenim dos de llengua catalana, dos de medi social i dos de

matemàtiques. En cadascun d'ells tenim recollides les sessions observades dels cursos tercer, quart, cinquè i sisè de primària. Un total de 253 sessions observades que es distribueixen de la següent manera:

	Matemàtiques	Medi social	Català
3er	15	16	25
4t	33	29	12
5è	11	30	26
6è	21	16	19
	80	91	82

Les fotografies es feren en dos períodes diferenciats. En un primer moment es feu servir una màquina rèflex i tres carrets de 27 fotografies i en un segon moment, una càmera digital, que recollir fins a 250 imatges aproximadament.

3. Anàlisi de les dades

A continuació presentem com hem dut a la pràctica l'anàlisi de les dades recollides durant la nostra observació al centre escolar. En primer lloc ens vàrem plantejar conèixer tot el material que havíem recollit i tractar de dominar-lo per tal de poder començar a treballar amb els conceptes guia que ja havíem determinat durant el plantejament de la recerca. Un cop fet això vàrem treballar les dades per tal de contrastar els conceptes teòrics amb el material enregistrat i finalment reconèixer els conceptes en el material. En segon lloc vàrem elaborar els llistats de tasques i activitats detectades durant l'observació. I finalment presentem com va ser el procés de buidatge de tota la informació registrada.

ANÀLISI DE LES DADES
1. Ús dels conceptes de tasca i activitat
2. Elaboració dels llistats de tasques i activitats
3. Buidatge general

Apunts sobre l'anàlisi de les dades

L'anàlisi de les dades no es realitza al marge del procés d'observació. És un procés en continu progrés en la investigació qualitativa.²⁵ Al llarg de l'observació participant els investigadors segueixen la pista dels temes que van sorgint, llegeixen les seves notes de camp, desenvolupen conceptes i proposicions per començar a donar sentit a les dades. A mida que l'estudi avança, comencen a enfocar els interessos de la seva investigació. Naturalment, cap al final de la investigació tot demostra que l'investigador es concentra de manera extrema en l'anàlisi i interpretació de les dades.

Alguns investigadors prefereixen prendre distància respecte de la investigació abans d'iniciar un anàlisi intensiu. Malgrat això, és convenient començar-lo quant abans millor, després d'haver completat la recollida de les dades. Quant més s'espera més difícil resultarà tornar a prendre contacte amb els informants si calen aclariments.²⁶ Tots els investigadors desenvolupen les seves pròpies formes d'analitzar les dades qualitatives. Malgrat tot, hi ha una tendència cap a la utilització de models d'anàlisi que ens proporcionin la comprensió més profunda d'allò que s'ha estudiat. Cal donar sentit a les dades descriptives recollides mitjançant investigació qualitativa. Aquest enfoc s'orienta cap al desenvolupament d'una comprensió en profunditat dels escenaris o persones que s'estudien. La comprensió està fonamentada en les dades i es desenvolupa a partir d'elles.

²⁵ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, p.158.

²⁶ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, p.158.

A la investigació qualitativa, els investigadors analitzen i codifiquen les seves pròpies dades. L'anàlisi de les dades és un procés dinàmic i creatiu. Implica etapes diferenciades de treball. En primer lloc cal familiaritzar-se amb tot el material que s'ha obtingut durant la recollida de dades. Cal reflexionar sobre les dades, llegint-les amb cura, fent anotacions i comentaris en el mateix material, que ens suggereixi línies d'anàlisi i ens proporcioni temes emergents de treball, i llegint material bibliogràfic que tingui a veure amb el tema que treballem. És una fase de descobriment en progrés, el seu objecte és suggerir línies d'anàlisi, senyalar possibles connexions amb altres dades, identificar temes i desenvolupar conceptes i proposicions.

La segona fase, inclou la classificació i categorització de les dades i el refinament de la comprensió del tema d'estudi. Cal ordenar, organitzar i codificar totes les dades per tal d'identificar categories. Sovint la massa de dades incorporada a les notes de camp, documents, transcripcions, han de ser ordenats de forma sistemàtica, mitjançant la classificació i la categorització. En un primer nivell, només ho apliquem a les dades pròpies, tractant de donar forma al material, de que ens condueixi cap a una fita concreta i per això cal ordenar-lo de manera coherent, completa i lògica. El primer pas consisteix en identificar les categories més importants, que alhora es poden dividir en grups. Les dades poden classificar-se d'acord amb aquestes categories. El que hem d'assegurar per sobre de tot, és la correcta identificació de les categories en el material enregistrarat. Per tant, és necessari provar varies vegades les categories abans de passar a l'ordenació pròpiament dita; notes i transcripcions de lectures, experimentar amb una formulació i una altra. Aquesta depuració ajuda a abarcar més material "d'una mirada" i per tant a la formulació de les categories²⁷.

Més tard caldrà elaborar i formular conceptes a partir de l'estudi intensiu de les dades, mitjançant la seva organització en grups, esforçant-nos per explicar-los d'altres maneres per tal de verificar la comprensió i exactitud i a partir de la bibliografia especialtzada. En aquest procés d'elaboració de la informació i de formulació de conceptes, treballarem amb les dades creant tipologies que poden millorar la nostra visió i modelar el nostre focus al reunir una massa de detalls en una sola estructura organitzada el tipus més importants de la qual estan explícitament indicats. Ens poden

donar una idea de l'abast d'aquests tipus, apunten a relacions i interconnexions i proporcionen una base de comparació i de construcció teòrica. Les tipologies es confeccionen sobre la base d'un concepte i dades engendrades en un estudi únic o d'acord amb certs conceptes i principis, presos de moltes fonts. Les tipologies són davant de tot formes de descripció. En si mateixes, poden contribuir a la comprensió d'un camp d'activitat social, doncs són una forma especial de descripció, que requereix depuració de grans quantitats de material, anàlisi i abstracció. No és estrany que sovint siguin fins en si mateixos, o que un estudi d'investigació porti a un aspecte d'un fi en particular. Malgrat això, el seu propòsit primordial en l'esforç investigatiu considerat en la seva totalitat és el de contribuir a explicar perquè les coses són com són i passen com passen, o, dit d'una altra manera, contribuir a promocionar la construcció teòrica.

En aquest estadi és en el que adquireixen major importància altres estudis i investigadors. S'hauran de fer lectures preliminars per tal d'obtenir una visió del camp i dels enfoc que s'hi han realitzat, i s'hauran de tenir en compte treballs afins al llarg de la investigació. Malgrat tot serà molt important la influència d'altres investigadors durant l'anàlisi. Així, al mateix temps que un s'aprofita dels coneixements generals del camp contribueix també a augmentar-los. Els col·legues poden ajudar força en aquest intercanvi d'idees, ja sigui en seminaris, tallers consultes. Això ens ajuda a modelar conceptes, descobrir debilitats, suggerir alternatives, proveïr més dades. Sempre és necessària certa dosi de valoració crítica. En especial durant la fase d'anàlisi, quan l'etnògraf experimenta amb certes formulacions i necessita examinar-les a fons²⁸.

A la fase final, l'investigador tracta de relativitzar els seus descobriments, és a dir, de comprendre les dades en el context en que han estat recollides. Haurà de tenir en compte la influència de l'observador a l'escenari, les dades directes i indirectes, les fonts i tractar de plantejar les seves troballes tenint present el punt de partida i els seus propis supòsits.²⁹ També en aquesta última fase l'investigador es plantejarà la construcció d'una teoria amb les seves característiques distintives d'explicació i de predicció que vinculen els conceptes revelats per a formar un tot integrat, l'operativitat

²⁷ WOODS, P.: *La escuela por dentro*. Barcelona, Paidós, 1987.

²⁸ WOODS, P.: *La escuela por dentro*. Barcelona, Paidós, 1987.

²⁹ TAYLOR, S.J., BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Paidós, 1984, p.159.

del qual ja s'haurà demostrat. Més tard, la conversió d'aquesta teoria concreta en teoria "formal" plantejarà el problema del nivell d'abstracció, a mida que es comparin i examinin estudis casuístics d'altres àrees concretes en busca d'elements comuns. Malgrat tot, encara quan la teoria pogués estar ben "fundada" en les dades, no "emergeix" ni "cobra existència" simplement, ni és tampoc revelada d'immediat. Per detallades i perspicaces que siguin les observacions, en una etapa determinada ha d'haver-hi un "salt de la imaginació", quan l'investigador conceptualitza a partir de les meres notes de camp. Això, al igual que les etapes posteriors de teorització, exigeix certes actituds i qualitats de creativitat³⁰.

Ús dels conceptes de tasca i activitat

Vàrem començar a treballar en l'anàlisi de la informació quan feia un trimestre que observàvem les sessions de tutoria i de les altres matèries curriculars i teníem prou material escrit. És a dir, prou fitxes d'observació redactades per poder-les estudiar i suficient redacció del diari de camp per poder-nos posar a la feina d'analitzar. Calia estudiar tot el material acumulat, llegir-lo, conèixer-lo, fer-se amb ell. Per una banda teníem fitxes d'observació de les sessions d'ètica i assemblea redactades per set observadors diferents i per l'altra els diaris de camp que recollien les observacions de les sessions de llengua, matemàtiques i medi social redactades per la investigadora principal. Era necessari treballar els diaris per equiparar-los a les fitxes d'observació i així treballar tot el material de forma conjunta. Després de fer-ho, vàrem començar a pensar com organitzar tota la informació, què en podíem treure de profit de tot el material, com fer-ho.

El primer que vàrem fer fou reunir l'equip investigador per parlar de tot allò que havíem pretés entrant a les aules a observar com es treballa a l'hora de tutoria i quines

³⁰ WOODS, P.: *La escuela por dentro*. Barcelona, Paidós, 1987.

diferències hi ha amb el treball de la resta de matèries curriculars. Pensàvem buscar aquelles unitats de treball més petites a partir de les quals es treballa en una sessió d'educació en valors i amb les que poder planificar una sessió de treball dels valors. Aquestes unitats més petites les vàrem anomenar *Tasques*. A més a més en la primera lectura de les dades que havíem recollit, vàrem detectar una altra unitat de treball, diferent a les tasques, més complexa i carregada de valor que anomenaríem *Activitat*. El que ferem a continuació fou tractar de reformular el concepte de tasca i formular el d'activitat i assentar-los per tal de fixar un punt de partida en l'anàlisi, a partir del qual poder destriar diferents tipus de tasques i activitats.

Posteriorment, ens reunirem per tal de fixar els criteris d'anàlisi de tota la informació recollida i que aniríem recollint. En un primer moment calia posar-se d'acord en allò que volíem saber de les tasques i activitats, ja havíem parlat sobre els criteris que defineixen una tasca i una activitat, després hauríem de determinar quina informació ens seria útil de tot el registre fet a les fitxes d'observació redactades pels observadors i als diaris de camp i com ho havíem de fer, és a dir, condicions per extraure la la informació.

Per tal de poder realitzar un bon buidatge, decidirem fer-ne un de mostra. Així veuríem quines dificultats podíem tenir i tractaríem de solventar-les abans de fer el buidatge general. També tractaríem d'experimentar la manera de fer el buidatge per tal d'operativitzar-lo al màxim. Vàrem triar una fitxa d'observació de cada curs i observador, un total de vuit fitxes. Tres dels investigadors ferem un buidatge de la mostra per separat i ens trobàrem posteriorment per comentar els resultats obtinguts i fixar els criteris a tenir en compte a l'hora de fer el buidatge definitiu.

Observàrem que el model de buidatge era vàlid però que ens serien necessàries vàries trobades per tal d'anar comentant tots els problemes que ens anaven sorgint al portar a la pràctica el conceptes de tasca i activitat. Aquests problemes varen ser de diferents tipus, com poder distingir els tipus de tasques, matissos en la delimitació de les tasques, i molts altres. A continuació en fem una breu descripció.

Un dels primers problemes fou adonar-nos que malgrat havíem format als observadors al mateix temps, la manera de prendre les notes i en conseqüència la forma de redactar era molt diferent. Ens vàrem adonar de que el material recollit a les fitxes

d'observació ens era molt útil, però vam haver de revisar tot el material recollit per tal d'afinar els criteris en quant a la determinació de les tasques descrites. Seguidament presentem alguns dels problemes amb que ens vàrem trobar amb més deteniment.

Algunes tasques de les descrites incloïen més d'una en la descripció, com per exemple la tasca de lectura d'un text. Molts dels observadors describien com una sola tasca la lectura del text i la comprensió del mateix, ja fos amb preguntes escrites o amb comentari oral del grup. Ens portà un temps adonar-nos de que la lectura era una tasca i la comprensió una altra ja que malgrat el contingut treballat era el mateix, la metodologia de treball era diferent, condició necessària per a marcar la finalització d'una tasca. Un cas similar era el fet d'observar una imatge i després comentar-la en gran grup.

Un altre problema va ser la presentació de les tasques. Sovint teníem problemes per saber a on acabava una tasca perquè no estava clar si seguia al cap d'una estona o si es feia alhora que una segona tasca. Descobrir que les tasques es podien presentar de diferents maneres i que, per tant, això no implicava que no fossin les mateixes tasques, ens va ajudar molt en l'anàlisi de la informació. Vàrem trobar que les tasques es poden presentar de forma simple, és a dir, una darrera de l'altre sense cap alteració, però que sovint es presenten de forma entrelligada, paral·lela, incrustada i disgregada. Entrelligada quan dues tasques es donen alhora barrejades com és el cas de la lectura d'un text d'una certa llargada en el que es van fent petites pauses per assegurar la comprensió del mateix per part dels alumnes, cal explicar-les per separat, una darrera de l'altre. Paral·lela, quan dues tasques es donen al mateix temps, però no les fan tots els alumnes, uns fan una i els altres l'altre, s'haurien d'explicar per separat, una darrera de l'altra. Seria un exemple quan es treballa amb racons, es poden donar fins a quatre o cinc tasques alhora. Incrustada seria una tasca que de cop i volta apareix mentre s'està donant una altra, de fet serien aquelles que interrompen tasques i s'haurien d'explicar també per separat una darrera de l'altre. I les tasques disgregades són aquelles que es veuen contínuament interrompudes per altres però que malgrat tot no perden el fil ni l'entitat de tasca, seria un exemple l'explicació d'un tema per part de la mestra que es va interrompent per rondes d'intervenció o per preguntes i respostes. S'hauria d'explicar i contar una sola vegada.

També vam observar que en les matèries curriculars, la majoria de tasques es donen de forma més sutil que a la tutoria donat que la mestra porta ella sola la sessió i va enllaçant cada tasca amb la següent sense fer gairebé cap pausa. Aquest fet no vaig estar en condicions d'assumir-lo fins que portava ja uns dies observant. Era molt diferent observar matemàtiques de l'experiència d'observació anterior que tenia. Un cop assumida la diferència i gràcies a la gran quantitat de detalls que incloïen les meves notes vam poder anar separant unes tasques de les altres i així avançar en l'obtenció d'informació sobre les tasques.

Un altre tipus de problema eren les tasques que havien estat interrompudes durant la seva realització, com per exemple una ronda d'intervencions que en un moment determinat és interrompuda per que la mestra crida l'atenció a algun alumne o perquè algú interromp la sessió entrant a l'aula. Al principi pensàvem que com hi havia una tasca diferent al mig, la tasca interrompuda es convertia en dos tasques però ens vàrem adonar de que això no podia ser ja que el que passava era que s'havia aturat en el temps però que tant el contingut com la metodologia eren els mateixos i per tant no eren dues tasques sinó una. Casos com aquests en que s'havia de discutir sobre l'entitat d'una tasca concreta, la seva presentació en el temps o altres aspectes, es donaren en força ocasions i vam haver de parlar cas per cas fins a solucionar-los tots i veure que les decisions preses eren coherents amb els conceptes descrits a nivell teòric.

Va ser en aquests moments quan ens adonàrem realment del que volíem donar a entendre quan parlàvem del concepte tasca i de les condicions que crèiem que havia de complir per ser-ho. Aquest anàlisi mostra es portà a terme en varies reunions amb els investigadors i finalment decidirem tirar endavant i començar a fer un anàlisi a l'engrós.

Elaboració dels llistats

L'elaboració dels llistats de tasques i activitats va ser un procés llarg, dividit en diferents moments per tal d'operativitzar la feina al màxim. En primer lloc, partíem d'uns llistats inicials de tasques i activitats elaborats en els primers moments d'organització de la informació i durant l'aprenentatge en la detecció de les tasques, en